

'ידיד בית המשפט':

פרשת עדותו האפשרית של חיים ויצמן
במשפטי נירנברג*

אלון עוז

מאמר זה עוסק בשאלת עדותו האפשרית של ד"ר חיים ויצמן, כנציג העם היהודי, במשפטי נירנברג הראשיים - המשפט החשוב ביותר של פושעי מלחמה נאצים עד למשפט אייכמן. מטרתו היא לנסות ולבחון, על בסיס מסמכים ארכיוניים ורישומים אישיים, את המניעים שהובילו להצעת האפשרות שד"ר ויצמן יעיד בבית המשפט, לאמוד את היתכנותה ההיסטורית של עדותו, ובעיקר להציג טענה בדבר הסיבה האמתית שבגינה היא לא יצאה אל הפועל - הסתייגותו של ויצמן עצמו. המאמר חושף לראשונה מסמכים בריטיים רשמיים שבכוחם להאיר את עמדת משרד החוץ הבריטי בנידון, ובכך גם לקרוא תיגר על החשיבה ההיסטוריוגרפית המקובלת בפרשה.

בהיותם מוקד עניין בינלאומי, היו משפטי נירנברג הראשיים הודמנות לעצב ולהבליט נרטיבים אשר חודשים ספורים לאחר תום מלחמת העולם השנייה טרם הושרשו ברבים.^א בשל כך, ונוכח היקפה חסר התקדים של שואת העם היהודי, פעלו ארגונים ואישים יהודים בעלי קרבה לקובעי מדיניות הענישה בקרב בעלות הברית, במטרה להבליטה בתהליך השיפוט.¹ אגב כך הועלתה ביולי 1945 הצעה לאפשר לד"ר חיים ויצמן, אז נשיא ההסתדרות הציונית העולמית, לייצג את העם היהודי במשפטים שהיו עתידים להיפתח, כמעין עד מומחה "מטעם" העם היהודי.

* המאמר מבוסס על עבודה סמינריונית שהוגשה בקורס 'בין משפטי נירנברג למשפט פרנקפורט-אשוויץ: 1945-1965', בהנחיית ד"ר רוני שטאובר באוניברסיטת תל אביב, בשנת 2015.
^א הסובייטים לדוגמה הדגישו במהלך המשפטים את רדיפתם של אזרחי ברית המועצות, 'קורבנות הפשיזם', על פני כל אוכלוסייה אחרת באירופה. ואילו הצרפתים השתמשו בבית המשפט כדי להמעט מחשיבות שיתוף הפעולה עם הנאצים בתקופת 'וישי'. ראו בלוקסהאם (2008), עמ' 544-545.

מעט מאוד נכתב במחקר על פרשת עדותו האפשרית של ויצמן בנירנברג.^א המעט שנכתב הופיע בשולי השיח הכללי שבחן את התנהלותם של הארגונים היהודיים בנירנברג, וניתח את מידת השפעתם על בעלות הברית. יתר על כן, מיפוי סדור של הדברים מעלה כי בכל המקרים שבהם נדונה אפשרות עדותו של ויצמן, החומרים ששימשו בסיס למחקר היו חלקיים, ומכאן שגם תיאור הפרשה העולה מהם לוקה בחסר. לפיכך, תכליתה של עבודה זו היא לנסות ולתאר באופן רחב יותר את פרשת עדותו האפשרית של ויצמן בנירנברג, בהתבסס על המקורות הידועים והנגישים הנוגעים אליה, לצד מסמכים בריטיים רשמיים ולא מוכרים שטרם שולבו במחקר, ושנראה עתה כי בכוחם להאיר באור חדש את מידת היתכנותה של העדות בפועל.

ברם, יש לציין כי מחקר זה אינו חף מחולשות מתודולוגיות. אלה נובעות בראש ובראשונה מחלקיות המקורות: סביר שמסמכים רלוונטיים נוספים מצויים בארכיוניהם האישיים של האישים המעורבים בפרשה, אך טרם נחקרו ופורסמו ברבים. על כן כוונתי העיקרית כאן היא לנסות ולחזק את מקצת היסודות הקשורים ברעיון עדותו האפשרית של ויצמן, מתוך תקווה כי הדבר יעודד בעתיד מחקר מקיף הרבה יותר בסוגיה זו.

א. 'ידיד בית המשפט': רקע

ב־13 בינואר 1942 פורסמה הצהרת סנט ג'יימס (St. James Declaration) בדבר כוונותיהן של בעלות הברית להעמיד לדין את פושעי המלחמה מקרב מדינות הציר, עם תום המלחמה.^ב בתוך שטף השתדלנות הפוליטית והמשפטית שאפיינה את פעילות הארגונים היהודיים למן פרסומה של הצהרה זו, ניתן לזהות שני אירועים עיקריים שבהם החלה להתבסס החתירה אל עבר בקשת ייצוג יהודי בהליך העמדתם של פושעי מלחמה נאציים לדין. הראשון אירע עם כינוסה של ועידת החירום של הקונגרס היהודי העולמי בנושא המלחמה באטלנטיק סיטי שבניו ג'רזי, בין 26 ל־30 בנובמבר 1944. עם נעילתה של ועידה זו התקבלו כמה החלטות שהתוו את דרך פעולתו של הקונגרס בתקופה שלאחריה. החלטה מספר 10 נוסחה בזו הלשון: "נציגיו של הקונגרס היהודי העולמי יתקבלו כ'ידידי

^א ראו: רובינסון (1972), עמ' 3; מארוס (תשנ"ח), עמ' 11–12; מארוס (2006), עמ' 1661–1665; בלוקסהאם (2008), עמ' 548–549; כהן (2010), עמ' 87–88; יוקוש (2012), עמ' 115. האירוע אף אוזכר בשני מאמרים שפרסם גדעון האוזנר בכתב העת 'משואה', אך בלא סימוכין או הערות שוליים, ולפיכך בחרתי שלא להתייחס אליהם מעבר לאזכורם הכללי כאן. ראו: האוזנר (1974), עמ' 15; האוזנר (1981), עמ' 18.

^ב למעשה, את ההצהרה יזמו תשע הממשלות הגולות של מדינות אירופה הכבושה (בלגיה, הולנד, יוגוסלביה, יוון, לוקסמבורג, נורבגיה, פולין, צ'כוסלובקיה והוועד הצרפתי לשחרור לאומי). ארצות הברית, ברית המועצות וסין נכחו בכינוס כמשקיפות בלבד. ראו: כוכבי (2006) עמ' 7–30.

חיים ויצמן, 1874–1952,
נשיאה השישי של ההסתדרות הציונית העולמית

בית המשפט' לפני בתי הדין שיוקמו על ידי האומות המאוחדות,¹ לשם העמדתם לדין והענשתם של פושעי המלחמה".² זו הייתה הפעם הראשונה שהועלתה הכוונה לבקש מבעלות הברית ייצוג ליהודים במשפטים העתידיים, בתפקיד מה שמכונה בז'רגון המשפטי 'ידיד בית המשפט' (מלטינית: *Amicus Curiae*) – הווה אומר, מי שהוגדר על ידי בית המשפט כניטרלי וכמי שאינו קשור לאף אחד מהצדדים המתדיינים, ושכוחו לסייע לו בבירור האמת, על סמך ניסיונו האישי וידיעותיו הרלוונטיות לחקירה. למעשה, כה חשוב היה הנושא, מנקודת מבט יהודית, עד כי באותה העת ביקש הקונגרס היהודי העולמי, כמייצגו של העם היהודי, לשמש 'ידיד בית המשפט' במשפטים העתידי של פושעי המלחמה הבין-לאומיים. במקביל, ביקשו

הארגונים היהודיים באירופה לשמש 'ידידי בית המשפט' במשפטים הטריטוריאליים שהיו צפויים להיפתח בכל אחת ממדינות היבשת ששחררו מעול מדינות הציור.³ כעבור חצי שנה, ב-12 ביוני 1945, נוצרה הזדמנות נוספת לקידום בקשת הארגונים היהודיים, כאשר נפגשו בניו יורק נציגי הקונגרס היהודי העולמי והקונגרס היהודי האמריקני, וביניהם יעקב רובינסון, ראש המכון לענייני יהודים של הקונגרס היהודי העולמי, עם מי שמונה לא מכבר לעמוד בראש התביעה האמריקנית בנירנברג – רוברט ה' ג'קסון (Jackson).⁴ הסיבה העיקרית ל"קיפאון" בשאלת הייצוג היהודי בין שני האירועים נבעה ככל הנראה מן העובדה שבמרבית הזמן שחלף ביניהם טרם הסתיימה הלחימה באירופה, ועל כן כל עיסוק בנושא הייצוג לפני בית המשפט, שטרם הוקם, נתפס כעניין שעדיין לא בשלו תנאיו. יתרה מזאת, בשלב זה, ארבע המעצמות טרם התכנסו כדי לגבש סופית את מדיניות הענשת פושעי המלחמה, עניין שיוסדר לימים רק בוועידת בעלות הברית בלונדון, ביוני 1945.⁵ לפיכך, טרם נודע מי ימונה על ידן לעמוד בראש התביעה העתידית, ושאליו

* שם זה היה באותה עת כינוי לבעלות הברית.

יהיה ראוי להביא את הצעת הייצוג באופן ממש. * על כל פנים, גם בפגישתם של נציגי הארגונים היהודים עם השופט ג'קסון בניו יורק לא הבשילו הדברים לכדי הסכמה וצעדים ממשיים. ג'קסון השיב לנפגשים עמו כי רעיון עדות היהודים לאו דווקא נכון לסוג זה של בימה, דהיינו משפטים צבאיים בין-לאומיים, שכן "ייתכן שקבוצות אחרות יבקשו את אותה ההתחשבות, והדבר עלול לסבך את העניין".⁶

לאור כל זאת, נראה כי הפעם הראשונה שבה דובר באופן מעשי על מימוש רעיון העדות, והועלה לראשונה שמו של ויצמן כעד המועדף, הייתה פגישה שנערכה בין שני משפטנים, מכרים ותיקים, סר הרש לאוטרפכט (Lauterpacht) ורוברט ג'קסון, ב-29 ביולי 1945 בקיימברידג' שבאנגליה.⁷ ג'קסון הגיע לאנגליה כשישה שבועות קודם לכן, בסוף חודש יוני, לקראת כינוסה של ועידת בעלות הברית שהתכנסה בלונדון בנושא גיבוש קווי היסוד לשיפוט פושעי המלחמה. ככל הנראה, ג'קסון הוא שיזם את הפגישה עם לאוטרפכט. מערכת היחסים בין השניים הייתה טובה עוד מימיו כתובע הכללי של ארצות הברית, כאשר לאוטרפכט עזר לו בגיבוש ההיבטים המשפטיים של מדיניות הסיוע האמריקני לבעלות הברית.⁸ בתום פגישתם שלח לאוטרפכט מכתב לויצמן, ובו הוא ביקש לעדכנו במגעים שקיים עם ג'קסון זה עתה. בין היתר הוא כתב:

הארגונים היהודיים הראשיים בארצות הברית הציגו לשופט ג'קסון את הנקודות האלו [שאלת הייצוג היהודי במשפטים]. מסיבות שאפרט בעל פה, הוא ייעץ נגד השתתפות יהודית במשפטים. עתה הוא מוכן לשקול מחדש את עמדתו בנושא. למעשה, נדמה לי כי יש סיכוי טוב שהוא יתמוך בהצעה. הוא התרשם מכך שאתה מוכן להיות אחראי להצגת המקרה היהודי.⁹

לא ידוע מה גרם לג'קסון "לשקול מחדש את עמדתו בנושא". ההיסטוריון מיכאל מארוס (Marrus) ציין שג'קסון הוא שביקש מלאוטרפכט לדבר עם ויצמן, כלומר ג'קסון הוא שהחיה את רעיון העדות. אך דברים אלה מבוססים על רשמיו של יעקב רובינסון שהיה ככל הנראה האישיות היהודית המעורבת ביותר במשפטי נירנברג. רובינסון לא השתתף בפגישה זו,

* עדות לתובנה זו ניתן למצוא במזכר פנימי שחיבר יעקב רובינסון, ובו הוא מעיר: "אנו חייבים להבהיר לעצמנו למי תצהיר זה יכוון [...] על כל מקרה, כדי להשפיע על השופטים, וזו בהחלט אחת המטרות, אנו חייבים לדעת מי הם. כאן, אנחנו נתונים שוב בעלטה מוחלטת. יהיה עלינו לערוך בירור בנוגע לאישיות ולרקע של ארבעת השופטים הללו, בבואנו לתכנן את העדות הזו". ראו: 'כמה רעיונות בסיסיים בנוגע להופעתם של עדים יהודים במשפטי נירנברג, 5 בספטמבר 1945', אתר האינטרנט של הספרייה והמוזיאון הנשיאותי על שם הארי טרומן (להלן: אסמ"ט):

http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/nuremberg/documents/index.php?documentdate=1945-09-05&documentid=C107-8-1&studycollectionid=&pagenumber=1 (אוחזר 17.7.2015). מקורם של המסמכים שהשתמשתי בהם מארכיון זה הוא מיר"מ. העתקים המוצגים באתר אסמ"ט הם תוצר של שיתוף פעולה בין שני הגופים.

ועל כן דבריו אינם מסתמכים על תיעוד כתוב, אלא על ידע אישי שקשה לאמתו.¹⁰ כך או כך, ייתכן ששיחתו של ג'קסון עם לאוטרפכט היא שהובילה לשינוי בעמדתו, ולחלופין ייתכן שהתהליך היה אחר, והרעיון הגיע לכדי בשלות מעשית במעמד השיחה ביניהם. מכל מקום, ראוי להתעכב ולתהות מה הייתה תכליתה של עדות זו בעיני הארגונים היהודיים, ומדוע הם פעלו לאישורה. עיון בתיעוד הרלוונטי בן הזמן, ובכלל זה בחינת האווירה הכללית שעולה ממנו, מעלה כי היה זה "אינטרס יהודי" להוכיח לבית המשפט, באמצעים הקבילים בעיניו, את הדברים האלה:

- א. מדיניותם של הנאצים כלפי היהודים הייתה אידאולוגית, סדורה וייחודית.
 ב. יישומה היה חסר פרופורציות בהשוואה ליתר הזוועות שהם חוללו באירופה הכבושה.¹¹

רובינסון טען כי הקהילות היהודיות בבריטניה, בארצות הברית ובארץ ישראל המנדטורית העלו באותה עת את החשש כי כישלון העלאת הנושא היהודי על סדר יומו של בית המשפט הבינ-לאומי בנירנברג יוכיח את נכונות הטענה הנאצית בדבר חוסר חשיבותם של היהודים בעיני אומות העולם.¹¹ בפגישתם בניו יורק ב-12 ביוני 1945 הוא אף העלה בפני השופט ג'קסון נימוק נוסף החושף את הלך הרוח היהודי בעניין מתן העדות: "העם היהודי סבל יותר מכל עם אחר במלחמה זו. אם לא במספר מוחלט של אבדות (לברית המועצות אבדות רבות יותר), לבטח במספר אבדות יחסי. לכן, יש לו עניין משלו כנגד הפושעים הנאצים הראשיים ושותפיהם".¹² ייתכן גם שדבריו נגעו לבקשה נוספת, שאולי הועלתה באותה פגישה, לקיים בנירנברג משפט נפרד שיעסוק בלעדית במקרה היהודי.¹³

בתגובה לחששו המוקדם של ג'קסון שבקשת היהודים לייצוג במשפטים עלולה לקבוע תקדים שיעודד פניות דומות מצד גורמים נוספים, השיב לו רובינסון ואמר: "אנו מודעים לבעייתיות שכרוכה בבקשתנו זו. אך אנו מבקשים להדגיש את עצמתה של הטרגדיה היהודית, אשר מתעלה על סבלם של עמים אחרים. יודגש כי המקרה שלנו ייוצג בצורה הטובה ביותר על ידי דובר מטעמנו".¹⁴ כלומר, נוכח אסונו הייחודי של העם היהודי במלחמה, בעיני הארגונים היהודיים לא זו בלבד שבקשה זו הייתה לגיטימית, אלא שהיה ניתן לממש את מלוא הפוטנציאל הטמון בה אך ורק באמצעות נציג מוסמך מטעם עם זה.² אם לא די בכך, מאוחר יותר רובינסון אף ציין במזכר פנימי שחיבר את ההודמנות

¹⁰ בעניין זה הוסיף ההיסטוריון מארק לואיס כי הארגונים היהודיים ראו במשפטי נירנברג לא רק הזדמנות לתבוע הכרה בין-לאומית באסון שפקד את העם היהודי בשואה, אלא גם "בסיס לפעולה בין-לאומית לשיקום היהודים וגם להקמתה מחדש של מערכת בין-לאומית להגנה על מיעוטים". ראו: לואיס (2008), עמ' 152.
¹¹ באותה פגישה אף הדגיש רובינסון: "עדות שכזו תעלה לקדמת הבמה, ובבהירות, את המשמעות המוסרית הטמונה בהענשת הקושרים כנגד עם שלם". ראו: פרוטוקול פגישה עם השופט רוברט ג'קסון, מיר"מ.

ההיסטורית שטמונה במהלך כזה, באמצעות פרפראזה על דבריו הנודעים של אמיל זולא (Émile Zola):

הגבלת הצגת העדות אך ורק לשופטים תהיה בוודאי טעות חמורה. למעשה, הדבר לא יהיה אפשרי. המשפט יהיה ציבורי. עיתונות ורדיו מכל העולם ייוצגו שם. ההזדמנות הייחודית לבטא 'אני מאשים' מרעיד עולמות [Earth-shaking Jaccuse] נגלית לנו, ומוטלת עלינו החובה לנצלה. דבר פחות מהצהרה כזו לא יצדיק את העדות. היא חייבת, ללא ספק, להיות מאורע היסטורי – כמו לדוגמה, הופעתו של ויצמן לפני ועדת פיל [Peel Commission] – שבכוחו לפנות הן לרגשותיהם של בני האדם והן לשכלם.^א

יעקב רובינסון, 1889–1977, ראש המכון לענייני יהודים של הקונגרס היהודי העולמי וככל הנראה האישיות היהודית המעורבת ביותר במשפטי נירנברג, במשלחת ישראל לאו"ם (1950), שני משמאל

הנה כי כן, נראה כי באווירה שהתקיימה בסוף יולי 1945, עת הוצגו הדברים לוויצמן, רעיון העדות מטעם העם היהודי בנירנברג היה לגיטימי ובעל משמעות מנקודת מבט יהודית. ברם, עיון נוסף במסמכים הרלוונטיים מעלה תהיות בדבר מידת נכונותו של ויצמן לקבל עליו את התפקיד שיועד לו. ויצמן שהה באותם ימים בלונדון לרגל כינוסה הראשון של ההנהלה הציונית העולמית מאז פרוץ מלחמת העולם השנייה.^ב הוא הביע עניין בהצעתו

^א כמה רעיונות בסיסיים 'אסמ"ט' (ר' הערת שוליים לעיל).

^ב כינוס ההנהגה הציונית התקיים בין 1 ל-13 באוגוסט 1945, בהשתתפות צירים מ-17 מדינות שונות. מאחר

של לאוטרפכט להעיד בנירנברג, אך בו בזמן, וכפי שיוצג בהמשך, העלה גם לא מעט הסתייגויות.⁸

ב. עמדתו של ויצמן

נוכח הדברים האלה נשאלת השאלה: מה הייתה עמדתו האישית של ויצמן בנוגע למתן העדות, וכיצד הוא עצמו תפס את התפקיד שהוצע לו? אלא שלא קל לענות על שאלה זו, לא מעט בשל העובדה כי החומר המועט הקיים בנידון אינו חושף ישירות את רחשי לבו.⁹ למעשה, למעט שתי תכתובות קצרות שבהן עסק ויצמן במפורש בדבר העדות, מכתב שכתב לג'קסון ותייעוד בגוף שלישי משיבת ההנהלה הציונית בלונדון, אין בידינו כל התייחסות נוספת מצדו לפרשה.¹⁰ את עיקר התובנות בסוגיה יש ללקט מקומץ התכתובות שניהל עם אחרים ושעיקרן פרוצדורלי לחלוטין: עניינים טכניים שעיקרם ייעוץ, תיאום לוח הזמנים ובקשת חומרים נוספים.¹¹ ברם, עיון קרוב באותן עדויות מחזק, לעניות דעתי, את הסברה כי ויצמן היסס בנוגע לרעיון מתן העדות עוד מראשיתו.

ב-12 באוגוסט 1945 שלח לאוטרפכט אל ויצמן מכתב שני, ובו הוא בישר לו: "מסתמן כעת בבירור כי הוא [ג'קסון] מתכוון לדבוק בהסכם ולזמן אותך כע"ד".¹⁵ לא יחלפו שלושה שבועות ממועד קבלת המכתב, עד שיודיע ויצמן לליאונרד שטיין (Stein), עוזרו לענייני התנועה הציונית בבריטניה:

נדמה שהמשפטים יידחו, ועל פי מה שאני שומע, אני לא אזומן – במקרה שיוחלט כי אני אמור בכלל להיות מזומן – לפני, בערך, סוף נובמבר. דבר זה הופך את העניין

שעדיין לא היה ניתן לכנס את הקונגרס הציוני העולמי, הוחלט להעניק לכינוס ההנהלה את סמכויותיו. מטרת הכינוס הייתה לאשרר את 'תכנית בילטמור' (Biltmore) מ-1942 ולחדש את המאבק במדיניות הספר הלבן מ-1939.

⁸ למרות מאמציי הרבים, לא הצלחתי לאתר כל תכתובת רשמית שבה השיב ויצמן למכתבו של לאוטרפכט – כך בארכיונו האישי של ויצמן בגנוך ויצמן, וכן בארכיונו האישי של לאוטרפכט בקיימברידג'. בארכיונו של לאוטרפכט נעזרתי בשירותיו הטובים של סר אליהו לאוטרפכט (Sir Elihu Lauterpacht), בנו של הרש. זה המקום להוקיר לו תודה על מאמציו הכנים לסייע לי בחיפושיי.

⁹ יתרה מזאת, ויצמן אף נמנע מלהזכיר את ההצעה בזיכרונותיו המאוחרים. לראייה, בספרו האוטוביוגרפי "מסה ומעש" אין היא נזכרת כלל.

¹⁰ ראו: ויצמן אל רובינסון, 23.8.1945, גנוך ויצמן, 9-2600; ויצמן אל שטיין, 3.9.1945, גנוך ויצמן, 18-2601; ויצמן אל ג'קסון, 18.10.1945, גנוך ויצמן, 2605-2608A; 'פרוטוקול פגישה ברחוב ראסל מס' 77, לונדון, 13.9.1945, גנוך ויצמן 2603-32.

¹¹ ראו: ויצמן אל לינטון, 19.8.1945, גנוך ויצמן, 2599-28; לינטון אל ויצמן, 22 באוגוסט 1945, גנוך ויצמן, 2600-5; ויצמן אל רובינסון, 23.8.1945, גנוך ויצמן, 2600-9; איסטרמן אל ויצמן, 27.8.1945, גנוך ויצמן, 2600-23.

לכמעט בלתי אפשרי בעבורי, היות שנסייעתי לאמריקה, כדי שתהיה אפקטיבית, חייבת להתחיל באמצע אוקטובר. על כן אני אמתין לשמוע בדיוק מתי יחלו המשפטים ואז נוכל לבחון את המקרה, לאור מה שתאמר.¹⁶

ראוי לנסות ולעמוד על דברים אלו של ויצמן ולראות בהם עדות רלוונטית לצפונות לכו באשר לרעיון העדות. שכן אם נכונה הנחתם של הארגונים היהודים בדבר החשיבות ההיסטורית והמוסרית שהייתה טמונה במשפטי נירנברג, לא ניתן שלא לתהות מדוע העלה ויצמן את המחשבה לוותר על הזדמנות חד-פעמית זו, לכאורה לטובת עסקנות פוליטית-ציונית בארה"ב, חשובה ככל שתהיה. תמיהה זו מתעצמת נוכח העובדה כי ויצמן איבד מכווח הפוליטי בתקופה זו, לא מעט בשל מאבקי שליטה בתנועה הציונית סביב שאלות שנגעו לעתידה.¹⁷ לכך מצטרפת העובדה כי בפרק הזמן שעבר בין מכתבו השני של לאוטרפכט לוויצמן ובין מכתבו של ויצמן לשטיין, לא הייתה התקדמות של ממש בהכנת העדות, לא כל שכן במגעים לקראתה. לאמתו של דבר, למעט מברק ששלח ויצמן אל רובינסון בבקשת ייעוץ ב"משימה חשובה זו", ופנייה ליוסף לינטון (Linton) ממקורביו בבריטניה בבקשה לקבל תזכיר שנכתב בנושא "פשעי הנאצים נגד היהודים", לא נמצא תיעוד נוסף המעיד על יזמות שנקט ויצמן בתקופה זו בכל הנוגע לעדות.¹⁸

יתרה מזאת: ב-13 בספטמבר 1945, לאחר שובו ללונדון, נפגש ויצמן עם ההנהלה הציונית בלונדון. פרוטוקול הישיבה, שהתקיימה ימים ספורים לאחר מכתבו לשטיין, חושף באופן מסודר את הסתייגויותיו הרבות בנידון:

ד"ר ויצמן אמר כי הוא אינו יודע אם עליו להשתתף בוועידה [משפטי נירנברג], מהסיבות האלה:

- א. הוא אינו יודע מתי היא תתקיים ואם הוא יהיה באמריקה באותה העת.
- ב. החומר שהוכן [ככל הנראה על ידי רובינסון במכון לענייני יהודים, א"ע] בלתי מספק לחלוטין: מדובר בחיבור שהיה יכול להיכתב כמעט על ידי כל אדם, ועל כן אין לו כל ערך כחומר שעליו הוא יוכל לבסס את הצהרתו. הוא מכיל מעט מאוד מידע עובדתי, ומורכב מטיעונים משפטיים ללא הביסוס הנדרש עבורם.
- ג. מר קרטיס בנט (Curtis Bennett) עומד להגן על גרינג,^{*} ומכאן משתמע שד"ר ויצמן יכול להיחקר נגדית על ידו, ולכך הוא אינו מוכן למסור את עצמו בלי שיוכן באופן ראוי.

ד. הטיעון המשכנע שהוצג גורס כי נציג יהודי צריך להיות נוכח שם מתוקף תפקידו כתובע, ולהשתתף בהליכים המשפטיים. ד"ר ויצמן הוזמן אישית על ידי מר

* בפועל, אוטו שטאמר (Stahmer) היה פרקליטו של הרמן גרינג.

ג'קסון. הוא לא ילך כנציג היהודים וזה עלול לעורר שאלות. ייתכן שארגונים יהודיים חשובים [...] ימנו אותו כנציגם, אך עד לרגע זה, דבר זה טרם קרה. מר שטיין ייעץ לו לא ללכת, היות שההליכים יהיו הליכים משפטיים קרים ורגילים עם עדים שיעידו בשבועה. ד"ר ויצמן חשב כי הוא עצמו יחרוג לחלוטין ממקומו, היות שאין הוא עד מעין זה.¹⁹

נוסף על דברים אלו, ניתן גם לציין את עובדת היותו של ויצמן בן יותר משבעים באותה עת כעניין שלבטח הובא בחשבון והעלה הסתייגות נוספת, נוכח האפשרות שייאלץ לעבור חקירה נגדית מתישה.²⁰

לכאורה, הסתייגויותיו אלו של ויצמן: אי־זמינותו, מחסור בחומרים הולמים, החקירה הנגדית הצפויה ואף עיכוב מינוי הפורמלי לנציגם הקולקטיבי של הארגונים היהודיים, ראיות, ולו רק משום שראוי כי כל עד יעמוד על דוכן העדים וייעץ לבית המשפט אך ורק מתוך נקודת מוצא של הכרה ציבורית, בקיאות וביטחון מלאים בדבריו. אלא שבהינתן הרקע המקדים, שוב עולה התהייה עד כמה שש ויצמן למלא את התפקיד שיועד לו. ולפיכך נשאלת השאלה: מדוע הסכים לרעיון מלכתחילה? ולא פחות חשוב – מדוע הוצע התפקיד דווקא לו?

אלא שגם כאן מיעוט המקורות אינו מאפשר מתן תשובות מדויקות. בנקודה זו, ניתן רק להניח כי אם מטרת העדות הייתה "להרעיד עולמות", כלשונו של רובינסון, הרי שוויצמן היה בחירה ראויה, לא מעט בשל מעמדו הבין־לאומי הרם ואישיותו המוערכת. עם זאת, אם מטרת של העדות הייתה "לחנך" את הציבור הרחב בכל הנוגע לזוועות שבוצעו בעת המלחמה – לא כל שכן "לחנך" לייחודה של השואה²¹ – הרי שעל אף ייחוסו הציבורי של ויצמן ומעמדו הבין־לאומי, לא ניתן להחשיבו למומחה שבקיא בקורות העם היהודי בשואה, קל וחומר כאשר מסביבו היו מי שהחזיקו בידע רב משלו בנידון. בראש אלה ניתן כמובן לציין את יעקב רובינסון, שהוביל את מלאכת המחקר והייעוץ מטעם הארגונים היהודיים עבור התביעה האמריקנית בנירנברג, ואשר בסופו של דבר אף נכח במשפטים "כדי לתמוך בטענות כתב האישום, בדבר היעלמותם של 5,700,000 יהודים תחת שלטון הנאצים".²²

ייתכן שתשובה חלקית לשאלת 'ערכו' של ויצמן ניתן למצוא בפרוטוקול הישיבה של ההנהלה הציונית בלונדון שנזכרה לעיל, ודווקא מפי בר פלוגתא של ויצמן – דוד בן־גוריון. בהגיבו להסתייגויותיו הרבות של ויצמן בדבר עדותו, ציין בן־גוריון: "מר ג'קסון הזמין את ד"ר ויצמן, מתוך ידיעה ברורה מיהו ומה הוא יכול לומר. ועל כן הוא לא יצפה ממנו להציג את המקרה כעד טכני".²³ יתרה מזאת: "הוא [בן־גוריון] מודע לקשיים, אבל רואה בהשתתפותו של ויצמן בוועידה [נירנברג] דבר בעל חשיבות עצומה".²⁴ לדבריו, תפקידם של הנציגים היהודים לא יהיה להוכיח משפטית כי "גרינג נתן הוראות לשרוף יהודים",

אלא – וזה העיקר מבחינתו – למשוך את תשומת לבו של העולם לסיפורו של העם היהודי במלחמה.²⁵

לבסוף, על אף נחרצות הסתייגותיו של ויצמן בישיבה, הוא נאות לקבל את הצעתו של בן-גוריון ולבקש מג'קסון דחייה במתן העדות, עד לשובו מארצות הברית. דחייה זו נועדה להעניק לו זמן להכין את דבריו. ובכל זאת, בין מועד הישיבה הנזכרת לעיל ועד למועד פנייתו של ויצמן לג'קסון חלף יותר מחודש. עניין זה שב ומעלה תהיות בדבר מידת נכונותו להעיד. ולראיה, על אף העובדה כי ויצמן פתח מכתב זה לג'קסון בקביעה כי "חלה התקדמות משמעותית בהכנת טיעוניי", נדמה כי מיד הוא שומט את הקרקע מתחת לעניין בשלל הסתייגויות חדשות. בראש אותן הסתייגויות מוצבת הטענה כי נוכח מידע חדש שהובא לפתחו (הוא אינו מציין מי הביאו או מה אופיו), עליו להיות משוכנע שעדותו מוסכמת על כל צדדי התביעה, כלומר ארבע בעלות הברית. אחרת הוא חושש שהופעתו תיפגם מהותית ותגרום מבוכה לבית הדין, למקרה היהודי, לשמו הטוב ולג'קסון עצמו – עניין שעמו אין הוא יכול להשלים.²⁶

אבקש להעלות עתה שתי שאלות נוספות: ראשית, עד כמה היה מעשי להניח, בשלב זה, כי דבר העדות יצא לבסוף אל הפועל? ושנית, האם ייתכן שויצמן, כמי שבקיא בפוליטיקה

ראשי המשטר הנאצי מוקפים שומרים צבאיים באולם בית המשפט בנירנברג

ובמרקם היחסים בין הארגונים היהודיים ובין בעלות הברית, יצא מתוך נקודת הנחה כי דבר העדות אינו מעשי?

ג. מידת סבירותה של העדות

במחקר העוסק בפרשה זו התקבעה העמדה כי רעיון העדות היהודית בנירנברג נגזר בסופו של דבר עקב התנגדות בריטית. נראה כי הבסיס לעמדה זו נעוץ במשפט שנלקח ממאמר שפרסם רובינסון ב־1972, ובו נאמר: "השלטונות הבריטיים, ככל הנראה בחששם מהאפשרות שויצמן עלול להעלות את סוגיית הספר הלבן מ־1939, הטילו וטו על הצעתו של ג'קסון, למרבה מבוכתו, באומרם כי מוטב שיעד לא יהודי יעיד במקרה היהודי".²⁷ כפי שהוצג לעיל, מעורבותו האישית של רובינסון בגיבוש שלביו השונים של רעיון העדות הקנתה לו, בצדק, שם של מומחה בנושא. עם זאת, ביסוס המחקר בלעדית על רשמיו האישיים בפרשה בעייתית. על כן, ראוי להבחין בין דבריו בנושאים שאין עוררין על כך שהיה מעורב בהם, ובין התבטאויותיו בנושאים שנראה כי לא היה מעורב בהם ישירות, ובהם סוגיית ה"וטו הבריטי". ולראיה, עיון במסמכים הבריטיים הרלוונטיים מעלה אפשרות, סבירה למדי, כי לא מן הנמנע שאלו – אילו ניצבו בפני ברירה אמתית לאשר או לדחות את דבר העדות – היו מסכימים לאשרה.^{*}

באוגוסט 1945 פנה לאוטרפכט לפטריק דין (Dean), עוזר היועץ המשפטי של משרד החוץ הבריטי למשלחת לנירנברג, בשאלה אם עדותו האפשרית של ויצמן מקובלת על משרד החוץ.²⁸ לא ברור מדוע לאוטרפכט עשה זאת, ואם פעל מיזמתו או שמא פנה לדין לבקשתו של ויצמן. כך או כך, נראה כי פנייתו זו הובילה לסבב התייעצויות בין משרדי הממשלה הבריטית בנושא.

בה בעת, בישיבת ההכנה למשפטים שנערכה ב־4 בספטמבר 1945 בראשות התובע הבריטי הראשי למשפטי נירנברג, הרטלי שוקורס (Shawcross), עודכנו נציגי ארבע המעצמות: "השופט ג'קסון נפגש כמה פעמים עם ד"ר ויצמן [...] אשר התחייב להכין ראיות ולמסרן בעדות שתימשך שלוש שעות [...] אך הדבר מתעכב מפני שהוא נמצא ב'חופשה'".² לאמור, בנקודת זמן זו, דבר העדות עדיין נתפס כמעשי בעיני אלה האמונים על הליך השיפוט.

^{*} בנקודה זו יש לציין כי לא כל המסמכים העוסקים בפרשה נשתמרו בארכיון הלאומי הבריטי, אף כי אחדים מהם מתועדים, ככותרות, באינדקסים השונים שלו. ראו למשל סדרת המסמכים שהושמדה שכותרתה: 'שאלת העדות היהודית: בקשות מארגונים יהודיים שונים – עמדת ד"ר ויצמן', הארכיון הבריטי הלאומי (להלן: אב"ל), קיו, אנגליה, FO-371/5098.

² דו"ח התקדמות מס' 5, 4.9.1945, אב"ל, FO-371-51036-014/015. ויצמן אכן היה באותה העת בחופשה בסקוטלנד; ראו: ויצמן אל שטיין, 3.9.1945, גנוך ויצמן, 18-2601.

למחרת ישיבת ההכנה פנה שוקורס רשמית למשרד החוץ הבריטי בבקשה לקבל את חוות דעתם של מומחיו בעניין עדותו האפשרית של ויצמן, ובדבריו ציין את דעתו:

אין זה נכון לזמן עַד מן הסוג הזה, אלא אם כן יתברר – לאחר קריאת הראיות שבכוונתו להגיש – כי בכוחו לבסס משהו חשוב שלא יהיה ניתן להוכיחו בדרכים אחרות. אני עצמי איני אוהב את ההשלכות האפשריות שבזימון דמות ציבורית ידועה שכזו, שתדבר בתור נציגת הארגונים היהודיים ולא מתוקף בקיאותה הבלתי אמצעית בעובדות.²⁹

בתום דין ודברים שנמשכו יותר מחודש,³⁰ שלח לבסוף דין תשובה רשמית אל שוקורס, ולהלן עיקרה:

איננו משוכנעים שהתנגדות זו [של שוקורס, א"ע] תקפה לחלוטין, מכיוון שיהיה קשה מאוד – אם לא בלתי אפשרי – להשיג עדים מספקים, בעלי ידע רב ובלתי אמצעי [...] לכן ייתכן שלנציג חיצוני, שידע ממקור ראשון שזרם אליו בלא הפסקה במשך כל המלחמה, תהיה כשירות מיוחדת. אנו מבינים כי ייתכן שד"ר ויצמן ינצל את ההזדמנות כדי לטעון בעד המקרה של הציונים [...] אנו חושבים כי אין זה יאה (Improper) למנוע אותו מלשאת עדות, ולכן [...] אין אנו יכולים פשוט לסרב לשמוע את נציגם הנבחר של הארגונים היהודיים, במסרו עדות בנושא שנוגע להם באופן כה הדוק. ואם נציגה של ארצות הברית מעוניין לזמן את ד"ר ויצמן, אל לנו להעלות הסתייגויות.³⁰

הנה כי כן, ניתן לראות בבירור שמשרד החוץ הבריטי תמך ברעיון העדות. עדותו של ויצמן נתפסה בעיניו כאמצעי מעשי להצגת ידע חיוני לפני בית המשפט וכזכות מוסרית של היהודים, ושמיעתה התפרשה כהיענות לרצון האמריקנים. ואכן, בשלב זה אין כל ראייה לכך שג'קסון נסוג מהבטחתו לאפשר לו ויצמן להעיד. למעשה, מכתבו של ויצמן אל ג'קסון מ־18 באוקטובר 1945, שבו הוא מבקש לוודא כי עדותו מוסכמת על כל בעלות הברית, מחזק את ההנחה שהדבר עדיין נתפס בתור אפשרות מעשית. אחרת מה התועלת בפנייתו זו אל ג'קסון?³¹ יתרה מזאת, גם כאשר השיב שוקורס למכתבו של דין, הוא חתם את דבריו (שכללו הבהרות נוספות בנוגע לסיבות שבגינן ראוי להימנע מן העדות) במילים: "עם זאת,

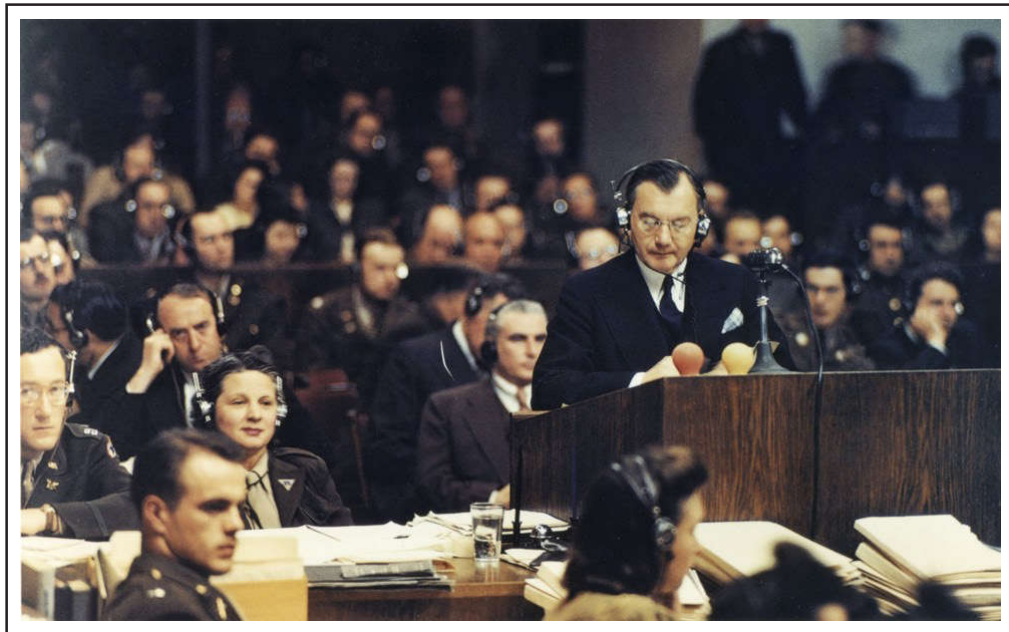
* לחלופת ההתייעצויות והתכתובות הפנימיות של משרד החוץ הבריטי שהובילו לנוסח הסופי של המכתב, ראו: אב"ל, FO-371-51036-003/004; FO-371-50990-003/004; FO-371-51036-001/002/003; FO-371-51036-008/009/010/011/012.

² ויצמן אל ג'קסון, 18.10.1945, גנוך ויצמן, A260816-2605. קודם לכן עדכן לינטון, בישיבת ההנהלה הציונית בלונדון, כי לאוטרפכט הודיע לו ש"השופט ג'קסון עדיין מעוניין בעדותו של ויצמן". 'פרוטוקול פגישה ברחוב ראסל' (ר' הערת שוליים ג' סעיף ב).

אני מודע למעמדו הרם של ד"ר ויצמן ומציין את עמדתו של משרד החוץ בנושא".³¹ לאמור, התנגדותו לעדות לא הייתה חד-משמעית וסופית.

אם לא די בכך, הרי ב-7 בינואר 1946 התקבלה לבסוף תשובתו של ג'קסון למכתבו האחרון של ויצמן. הסיבה לעיכוב הייתה טעות בדיוור. ג'קסון, שהמכתב נשלח למשרדו בלונדון, יצא בינתיים לנירנברג. כשקיבל אותו לבסוף, עומס העבודה מנע אותו מלהתייחס אליו בהקדם. לפי דעתי, גם הפעם יש לראות בפרק הזמן שחלף, בין אוקטובר 1945 (מועד שליחת מכתבו של ויצמן) לינואר 1946 (מועד קבלת התייחסותו של ג'קסון), עדות נוספת לחוסר רצונו של ויצמן לעסוק בנושא. אילולא כן, לא ניתן להבין מדוע לא יצר קשר נוסף עם ג'קסון כדי ללבן את הסוגיות שעל הפרק.

על כל פנים, בשלב זה השיב ג'קסון לוויצמן: "בסופו של דבר הצלחנו לקבל תיעוד מלא ומרשיע בנוגע לרדיפות היהודים, שכל עדות יהודית נוספת תיחשב לאנטי-קליימקס לידו".³² וכדרך לחזק את דבריו אף הוסיף וציין: "אני משוכנע כי למען מקומם העתידי של

השופט רוברט ה' ג'קסון (1892–1954), התובע הראשי במשפטי נירנברג

* ג'קסון אל ויצמן, 7.1.1946, גנוך ויצמן, 20–2623. ראוי לציין כי בין לבין, בנובמבר 1945, זומן רובינסון בבהילות לנירנברג, כאיש אמונה של התביעה האמריקנית, כדי לסייע בבניית ההוכחות ב-'תיק היהודי'. עם זאת, הוא הוזמן מתוקף מומחיותו בנידון ולא מתוקף היותו נציג רשמי של הארגונים היהודיים. ראו: 'עלון תמצית פעילויות כנס יהודי אמריקה', 23.9.1945, אתר האינטרנט של ארכיון ברמן למדיניות יהודית (להלן: אבמ"י): <http://www.bjpa.org/Publications/details.cfm?PublicationID=18795>; "דיווח על משפטי נירנברג לסגל המשרד בידי ד"ר יעקב רובינסון", 6.12.1945 (אוחזר 20.9.2015).

היהודים באירופה, מוטב להוכיח את טיעונינו באופן הזה מאשר באמצעות עדות שהייתה עלולה להיחשף להתקפה".³³

דבריו של ג'קסון בדבר הרצון לבסס את הטיעון המשפטי על תיעוד ולא על עדות מן הסוג שהיה בכוחו של ויצמן לספק סבירים במהותם. אין גם עוררין על כך שהארגונים היהודיים חתרו אל עבר אותה מטרה ממש – שכנוע בית המשפט באמתות הזוועות שביצעו הנאצים. עם זאת, וכפי שהוצג לעיל, הם תלו תקוות גם בערך המוסף שעד יהודי היה יכול להביא אל בין כותלי בית המשפט, דווקא מתוך נימוק מוסרי ותדמיתי.³⁴ וכך, בתום חצי שנה של "התחבטות" ובאבחת מכתב אחד, נסתם הגולל על רעיון העדות מטעם העם היהודי בנירנברג.

ד. סיכום ומסקנות

פרשת עדותו האפשרית של ויצמן לפני בית הדין הבין-לאומי בנירנברג היא הזדמנות לבחון לא רק את מערכת היחסים שבין מקבלי ההחלטות בקרב בעלות הברית ובין הארגונים היהודיים באותה תקופה הרת גורל. יותר מכול, היא מאפשרת להציץ אל ניצני תפיסתה של השואה בקרב מי שיכלו להשפיע על הליך עיצובה בתודעת העולם.

ב-11 באפריל 1960 נפתח בישראל משפט אייכמן. נאמר כי העדויות האישיות שהוצגו בו אפשרו לציבור היהודי, ובפרט לציבור הישראלי, להתמודד לראשונה עם השואה. ייתכן שאילו התפתחו הדברים אחרת בנירנברג, אילו הופיע בו עד יהודי "מטעם" – למשל ויצמן – הייתה תודעת השואה מתעצבת אחרת בקרב הציבור הרחב, בטרם החל משפט אייכמן. אך אין לדעת כיצד היו הדברים מתפתחים אילו היה ויצמן שלם עם הכוונה להעיד בנירנברג ומקדם אותה בכל כובד משקלו. כל שניתן לומר הוא כי הייתה לו ההזדמנות – אך ככל הנראה, לא היה לו הרצון. במאמר זה בחנו את המקרה, לראשונה, על בסיס מקורות בריטיים רלוונטיים, המדגישים את עומק מורכבותו של הנושא, אך בו בזמן גם את מידת ההיתכנות של העדות. הממצאים מעלים את הסברה כי בין מועד העלאת ההצעה העקרונית לפני ויצמן, ביולי 1945, ובין מועד גניזתה הסופי בידי ג'קסון, כשבעה חודשים לאחר מכן, היה ניתן להגיע להסכמה בנוגע להוצאתה אל הפועל. יתרה מזאת, נדמה כי ההצעה לא טורפדה בידי שום גורם, למעט אולי ויצמן עצמו – בסתירה להלך הרוח ההיסטוריוגרפי שנתקבע בסוגיה.

³⁴ ההיסטוריון ג'רף הרף (Herf) טען כי האמת העירומה היא שליהודים לא היה כוח להשפיע על מעצבי המדיניות בנירנברג לאחר השואה. הדבר היחיד שיכלו לעשות הוא לטעון טיעונים מוסריים, ולרוב גם זכות זו נלקחה מהם (מבוסס על דברים שאמר הרף, בהרצאה שנשא ב-10.6.2015, במסגרת הסמינר שהוביל לכתובת מאמר זה).

קשה להשיב בביטחון מלא על השאלה מדוע ויצמן גרר את רגליו בסוגיית העדות בנירנברג. לעת עתה, פרשה זו נותרה עלומה במידה רבה. לא מן הנמנע כי טרם הוצגה התמונה המלאה, והדברים טעונים עוד בדיקה. ייתכן שהתנהלותו של ויצמן קשורה במקצת להסתייגותיו הקונקרטיות, ובראשן כמובן הצורך והרצון ללמוד לעומק את חומרי הרקע הרלוונטיים לדבר עדותו. ברם, לאור סימני השאלה העולים מעיון במקורות העוסקים בפרשה, ונוכח העדויות לכך שנמצאו פתרונות ממשיים להסתייגויות שויצמן העלה, נראה כי הלה, שהיה בראש ובראשונה איש רוח חד חושים, החמיץ הזדמנות היסטורית ייחודית שעדות מטעם העם היהודי בנירנברג יכולה לספק – הזדמנות שתופיע שוב רק כעבור שנים במשפט אייכמן, וגם אז לא באותו קנה מידה היסטורי.*

* האוזנר (1981), עמ' 16–18. גם דאגלס העיר על חסרונה של עדות מטעם העם היהודי בנירנברג ועל ה"פיצוי" על כך במשפט אייכמן. ראו: דאגלס (2001), עמ' 78.

מראי מקום

- 1 נוסף על המקורות שיובאו בהמשך, ראו גם: מושקאט (תשכ"ב), עמ' 36–40; אהרונסון (1998), עמ' 257–281; כוכבי (2006), עמ' 80–59; מארוס (2014), עמ' 240–254.
- 2 רובינסון (1972), עמ' 2.
- 3 לואיס (2014), עמ' 165–166.
- 4 'פרוטוקול פגישה עם השופט רוברט ג'קסון, בבניין בית המשפט הפדראלי, ניו יורק, 12.6.1945, מרכז יעקב רדר מרכוס של הארכיון היהודי האמריקני (להלן: מיר"מ), C106/16.
- 5 לואיס (2008), עמ' 162.
- 6 'פרוטוקול פגישה עם השופט רוברט ג'קסון' (לעיל הערה 4). בעניין זה ראו גם דבריה של יוקוש (2012), עמ' 115.
- 7 לאוטרפכט אל ויצמן, 29.7.1945, יד חיים ויצמן, גנוך ויצמן (להלן: גנוך ויצמן), עמ' 12–2596.
- 8 לאוטרפכט (2010), עמ' 135–136; עמ' 272.
- 9 לאוטרפכט אל ויצמן, 29.7.1945, גנוך ויצמן, עמ' 12–2596.
- 10 השוו דבריו של מארוס (2006), עמ' 1655; לדבריו של רובינסון (1972), עמ' 3.
- 11 רובינסון (1972), עמ' 2.
- 12 'פרוטוקול פגישה עם השופט רוברט ג'קסון' (לעיל הערה 4).
- 13 שם; לואיס (2008), עמ' 163.
- 14 'פרוטוקול פגישה עם השופט רוברט ג'קסון' (לעיל הערה 4).
- 15 לאוטרפכט אל ויצמן, 12.8.1945, גנוך ויצמן, עמ' 3–2599.
- 16 ויצמן אל שטיין, 3.9.1945, גנוך ויצמן, עמ' 18–2601.
- 17 ראו לדוגמה את דברי קלייר (2002); וכן עמיצור (1977), עמ' 103–119.
- 18 ראו: ויצמן אל לינטון, 19.8.1945, גנוך ויצמן, עמ' 28–2599; ויצמן אל רובינסון, 23.8.1945, גנוך ויצמן, עמ' 9–2600.
- 19 'פרוטוקול פגישה ברחוב ראסל', (ר' הערת שוליים סעיף ב).
- 20 'כמה רעיונות בסיסיים', אסמ"ט (ר' הערת שוליים לעיל).
- 21 דאגלס (2010), עמ' 11–22.
- 22 'דיווח על משפטי נירנברג לסגל המשרד בידי ד"ר יעקב רובינסון', 6.12.1945, אסמ"ט: http://www.trumanlibrary.org/whistles/top/study_collections/nuremberg/documents/index.php?documentdate=1945-12-06&documentid=C14-16-1&studycollectionid=&pagenumber=1 (אוחזר 17.7.2015).
- 23 'פרוטוקול פגישה ברחוב ראסל' (ר' הערת שוליים סעיף ב).
- 24 'פרוטוקול פגישה ברחוב ראסל' (ר' הערת שוליים סעיף ב).

25	'פרוטוקול פגישה ברחוב ראסל' (ר' הערת שוליים סעיף ב).	30	דין אל שוקרוס, 22.10.1945, אב"ל, FO-371-50990-005/006
26	ויצמן אל ג'קסון, 18.10.1945, גנוך ויצמן, 16-2608A-2605	31	שוקרוס אל דין, 25.10.1945, אב"ל, FO-371-50990-07
27	רובינסון (1972), עמ' 3.	32	ג'קסון אל ויצמן, 7.1.1946, גנוך ויצמן, 20-2623
28	לאוטרפכט אל ויצמן, 12.8.1945, גנוך ויצמן, 3-2599	33	ג'קסון אל ויצמן, 7.1.1946, גנוך ויצמן, 20-2623
29	שוקרוס אל פוקס, 5.9.1945, אב"ל, FO-371-51036-021		

מקורות

- האוזנר, גדעון (1974), 'משפטים נגד פושעי מלחמה', משואה: קובץ שנתי לתודעת השואה והגבורה, ב.
- האוזנר, גדעון (1981), 'עשרים שנה למשפט אייכמן', משואה: קובץ שנתי לתודעת השואה והגבורה, ט.
- ויצמן, חיים (1962), מסה ומעש: זיכרונות חייו של נשיא ישראל (תל אביב).
- כוכבי, אריה (2006), הדרך למשפטי נירנברג: גיבוש מדיניות הענישה כלפי פושעי מלחמה (ירושלים).
- לואיס, א' מארק (2008), 'הקונגרס היהודי העולמי והמכון לענייני יהודים במשפטי נירנברג: רעיונות, אסטרטגיות ויעדים פוליטיים 1942-1946', יד ושם קובץ מחקרים, 36, 1.
- מארוס, ר' מיכאל (תשנ"ח), 'השואה במשפט נירנברג', יד ושם קובץ מחקרים, כ"ו.
- מושקאט, מריון (עורך) (תשכ"ב), משפט נירנברג: פסק הדין של בית הדין הצבאי הבין לאומי, א (ירושלים).
- עמיצור, אילן (1977), 'המינימקס ועורמת ההיסטוריה', יוסף גורני וגדליה יוגב (עורכים), מדינאי בעתות משבר: דרכו של חיים וייצמן בתנועה הציונית (תל אביב).
- קליר, אלי (2002), נקודת השבר: העימות המשולש – ויצמן, בן גוריון הבריטים (ירושלים).
- Aronson, Shlomo (1998), 'Preparations for the Nuremberg Trial: The O.S.S, Charles Dwork, and the Holocaust', *Holocaust and Genocide Studies*, 12, 2.
- Bloxham, Donald (2008), 'Jewish Witnesses in War Crimes Trials of the Postwar Era', David Bankier and Dan Michman (eds.), *Holocaust Historiography in Context*, (Jerusalem).
- Cohen, Boaz (2010), 'Dr. Jacob Robinson, the Institute of Jewish Affairs and the Elusive Jewish Voice in Nuremberg', David Bankier and Dan Michman (eds.),

Holocaust and Justice: Representation and Historiography of the Holocaust in Post-War Trials, (Jerusalem).

Douglas, Lawrence (2001), *The Memory of Judgment: Making Law and History in the Trials of the Holocaust* (New Haven and London).

----- (2010), 'The Didactic Trial: Filtering History and Memory into the Courtroom', David Bankier and Dan Michman (eds.), *Holocaust and Justice: Representation and Historiography of the Holocaust in Post-War Trials*, (Jerusalem).

Jockusch, Laura (2012), 'Justice at Nuremberg? Jewish Responses to Nazi War Crime Trials in Allied Occupied Germany', *Jewish Social Studies: History, Culture, Society*, 19, 1.

Lauterpacht, Elihu (2010), *The Life of Hersch Lauterpacht* (Cambridge).

Lewis, Mark (2014), *The Birth of the New Justice* (Oxford).

Marrus, R. Michael (2006), 'A Jewish Lobby at Nuremberg: Jacob Robinson and the Institute of Jewish Affairs 1945–1946', *Cardozo Law Review*, 27, 4.

----- (2014), 'Three Jewish Émigrés at Nuremberg: Jacob Robinson, Hersch Lauterpacht and Raphael Lemkin', Ezra Mendelsohn, Stefani Hoffman and Richard I. Cohen (eds.), *Against the Grain: Jewish Intellectuals in Hard Times* (New York).

Robinson Jacob (1972), 'The International Military Tribunal and the Holocaust', *Israel Law Review*, 7, 1.